

С. В. Карпенко,
к. е. н., докторат кафедри державного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентові України

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

S. Karpenko,
PhD in Economics, Post-doctoral student at the Department of Public Management,
the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

SOCIAL RISKS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті автором розкрито об'єктивні і суб'єктивні сторони ризику, а також визначено джерела його походження. Узагальнено концептуальні підходи до проблеми управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності за допомогою інституційних інструментів. Запропоновано засади і рекомендації для ефективного використання інституційних інструментів, нові рішення науково-практичних задач по розробці організаційно-методологічних підходів до керування національними суб'єктами публічної діяльності. Зроблено висновки щодо методологічного, теоретико-концептуального й науково-практичного спрямування. Доведено, що розвиток понятійно-категоріального апарату та концептуальних ідей публічного управління є основою для виявлення закономірностей, що є складовою спеціальної теорії публічного управління.

In this article, the author reveals the objective and subjective sides of risk, and he defines sources of its origin. The conceptual approaches to the problem of risk management in foreign economic activity by institutional tools are generalized. The author proposes a new solution of scientific and practical task of developing organizational and methodological foundations and recommendations for the effective use of institutional instruments by national entities of public activity. It is concluded about the methodological, theoretical and conceptual, scientific and practical directions. It is proved that the development of conceptual and categorical apparatus and conceptual ideas of public administration is the basis for identifying patterns as part of the special theory of public administration.

*Ключові слова: ризики, соціальні ризики, публічне управління, глобалізація.
Key words: risks, social risks, public management, globalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація є загальною світовою тенденцією, від якої не може ухилитися жодна країна. Питання стоїть не в тому, увійде чи ні та чи інша країна в єдину міжнародну систему держав, а в тому, яке місце вона займе в цій системі, ближче до центру, з високим рівнем та якістю життя, або залишиться на задвірках Єдиної Світової Цивілізації, з усіма проблемами, що впливають з такого становища. Місце, яке займе Україна в глобальній системі держав, цілком залежить від якості публічного управління, його напрямів і ідеології. Філософське обґрунтування публічного управління полягає у визначальних складових: вивчення природи управління в суспільстві, громаді, колективі та його генезису, сутності управління, пізнання об'єктивності управління справами суспільства, громади і колективу; природа та обсяг знань про управління справами суспільства; дослідження загальних передумов пізнання феномену публічного управління. Публічне управління має системний і інституціональний характер, де системоутворюючим фактором виступають цінності, цілі та потреби колективу, громади та суспільства, відношення між суб'єктами публічної сфери мають характер взаємодії та взаємосприяння та регулюються суспільно визнаними інститутами та інституціями [13].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Модернізація та розвиток інститутів, механізмів і моделей публічного управління є актуальною науковою та практичною проблемою для країн світу, для країн перехідного періоду, зокрема для України, яка спрямовується до змішаної формації. Значну увагу дослідженню проблеми ризиків в умовах глобалізації приділено у працях багатьох зарубіжних вчених-економістів, соціологів, зокрема таких, як А. Сміт, Дж. М. Кейнс, Дж. Сінкі, Р. Кантільйон, А. Маршалл, Г. Мангольд та Й. Тюнен, а також Дж. Нейман і О. Моргенштерн. Нині науковці працюють над вирішенням проблеми пошуку балансу ризиків в умовах глобалізації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ймовірно, що процес управління безпекою може включати ідентифікацію факторів ризику, оцінку ризику, управління ризиками, а тому потрібно розкрити ці показники як процес їх нормування. Ризик визнається невід'ємною негативною властивістю будь-якої діяльності людини. Ідентифікація факторів ризику передбачає виявлення всіх джерел небезпеки (загроз), подій, ініціюючих виникнення аварій або НС, описання об'єкту та існуючих засобів захисту, можливих сценаріїв перебігу подій та їх ранжування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняних суб'єктів господарювання потребує розширення спектра знань і поінформованості для досягнення успіху та формування достойного іміджу на міжнародних ринках. Складність і нестабільність як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ, мінливість кон'юнктури світового фінансового та товарного ринків і зумовлені цим ризики змушують їх шукати нові способи та сфери одержання прибутку.

Термін "ризик" походить від грецьких слів "ridsikon", "ridsa" — "круча", "скеля". В італійській мові "risiko" означає "небезпека", "загроза"; "risicare" — "лавірувати між скель", у французькій "risdue" — "загроза", "ризикувати".

Проведені нами дослідження науково-практичної літератури дають змогу констатувати, що ризик — це досить широке поняття, специфічний предмет наукового дослідження, який має власний статус. Для того, щоб дати обґрунтоване визначення, потрібно з'ясувати, а що ж, власне, являє собою ризик у соціально-економічній сфері. З цією метою пропонуємо визначити його об'єктивно-суб'єктивну структуру.

Об'єктивність ризику у соціально-економічній сфері полягає в тому, що він існує внаслідок об'єктивних, притаманних економіці категорій конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття певних управлінських рішень.

У свою чергу, можна розрізнити і враховувати кілька типів невизначеності та зумовленого нею соціально-економічного ризику: а) невизначеність цілей і критеріїв, а отже, необхідність урахування багатокритерійності у процесах оцінювання, управління, прийняття рішень; б) брак даних, зокрема кількісних, які необхідні на момент прийняття рішення для обчислення кількісних оцінок відповідних показників; в) брак часу для прийняття науково обґрунтованих рішень; г) невизначеність дій контрагентів і конкурентів; г) неоднозначність оцінок прогнозів розвитку керованого об'єкта й соціально-економічного середовища.

Суб'єктивність ризику зумовлюється тим, що в публічній діяльності задіяні реальні люди з власним досвідом, психологією, інтересами, смаками, манерою поведінки, схильністю чи несхильністю до ризику тощо.

Таким чином, об'єктивно-суб'єктивна природа ризику визначається тим, що він породжується процесами як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, тобто такими, існування яких не залежить від волі та свідомості людей.

Як предмет наукового дослідження категорія "ризик" повинна мати власні об'єкт, суб'єкт та джерела походження. Аналіз наукової літератури, присвяченої теоретичним аспектам дослідження ризику, надав змогу узагальнити визначення таких понять.

Під об'єктом ризику можна розуміти публічну систему та адміністрування, оцінити ефективність і умови функціонування якої на перспективу у вичерпній повноті і з необхідною точністю неможливо.

Під суб'єктом ризику можна розуміти особу або колектив, які зацікавлені в результатах управління об'єктом ризику й мають відповідну компетенцію щодо уп-

равління та прийняття відповідних рішень стосовно об'єкта ризику.

Під джерелами походження ризику маються на увазі чинники, процеси та явища, які спричиняють невизначеність та конфліктність. Дослідження практичної діяльності суб'єктів господарювання дає підстави стверджувати, що до основних джерел походження ризиків можна віднести такі: а) спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха; б) випадковість; в) зіткнення суперечливих інтересів; г) невизначеність; г) неповнота, недостатність інформації про об'єкт, процес, явище, якого стосується рішення; д) обмеженість, недостатність матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, потрібних для прийняття й реалізації рішень; е) неможливість однозначного пізнання об'єкта за існуючих рівнів і методів наукового пізнання; є) неминучі відмінності в соціально-психологічних установах, ідеалах, намірах, оцінках, стереотипах, поведінці тощо.

Ризик доцільно розглядати як у історичному, так і в економічному аспектах. Як історична категорія ризик — це усвідомлена людиною можлива небезпека, оскільки ризик історично пов'язаний із усім ходом суспільного розвитку. У міру розвитку суспільства, а саме з появою товарно-грошових відносин, ризик стає категорією економічною. У разі виникнення ризику суб'єкти господарської діяльності можуть отримати три різновиди економічних результатів: негативний (збиток), нульовий (нейтральний) та позитивний (прибуток).

Слід зазначити, що ризик, як і будь-яка економічна категорія, проявляється через функції. Зокрема в економічній літературі виділяються такі функції ризику, як інноваційна, регулятивна (конструктивна, деструктивна), компенсуюча (стабілізуюча), застережна, контрольна тощо.

У рамках економічної науки можна виділити дві основні теорії ризику: класичну та неокласичну. У класичній теорії англійські економісти Міль і Сенсор ототожнюють ризик із математичним очікуванням втрат, що можуть відбутися в результаті того чи іншого рішення. Основним положенням класичної теорії є визначення ризику як ймовірності зазнання втрат і збитків внаслідок обраного рішення та стратегії діяльності. Таке одностороннє визначення ризику стало основою критики, що спричинила зародження у 20—30-х рр. XX ст. неокласичної теорії ризику. Засновниками цієї теорії були Ф. Найт, А. Маршалл та А. Пігу, котрі вважали, що суб'єкт господарювання, який функціонує в умовах невизначеності, повинен керуватися у своїй діяльності двома критеріями: розміром очікуваного прибутку та величиною його можливих відхилень.

Проаналізувавши науково-практичну літературу, присвячену дослідженню економічної та публічної сутності ризиків, ми дійшли висновку, що серед авторів не існує єдиної думки щодо визначення цього поняття.

Фінансовий тлумачний словник визначає ризик як "небезпеку виникнення несподіваних втрат очікуваного прибутку, доходу, майна чи грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності або іншими несприятливими умовами".

Автори [5] визначають ризик як "рівень загрози збитків, який може статися внаслідок якоїсь несприятливої події".

Борисова В. А. дає таке визначення ризику: "випадковість або небезпека, яка має можливий, а не неминучий характер, і може бути причиною збитків".

Автори [4] визначають ризик як "вірогідність настання події, не бажаної для конкретного суб'єкта".

Ченг Ф. Лі та Джозеф І. Фіннерті визначають ризик як "можливість успіху чи поразки, де успіх означає прибуток, а поразка — втрату за інвестиціями".

З наведених визначень випливає висновок, що ризик — це соціально-економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності й конфліктності, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами й невикористаними можливостями.

З метою підвищення ефективності процесу управління ризиками їх структурують на категорії, групи, види, підвиди та різновиди. На мою думку, метою будь-якої класифікації є сприяння виявленню та повному, всебічному дослідженню властивостей об'єкта класифікації. Найповнішою, всеохоплюючою й такою, що відповідає методології класифікаційного процесу, з нашої точки зору, є процедура, яка включає наступні етапи:

1) визначення мети дослідження, відповідно до якої розроблятиметься класифікація предмета чи явища;

2) вибір первинної класифікаційної ознаки чи групи класифікаційних ознак, що дасть змогу сформулювати перелік унікальних одиниць предмета, який підлягає класифікації;

3) формування власне переліку унікальних одиниць предмета або явища, що підлягає класифікації;

4) групування отриманого переліку за будь-якою кількістю інших класифікаційних ознак, які є суттєвими для мети дослідження, але не увійшли до первинної групи класифікаційних ознак.

Потрібно зазначити: коли дослідник здійснює перших три етапи, класифікація виходить одномірною. Якщо процес охоплює всі чотири етапи, в результаті дослідник отримує багатомірну класифікацію. Кожний окремо взятий "вимір" розкриває окремий бік предмета або явища, що підлягає класифікації.

Мабуть, саме тому в соціально-економічній літературі немає єдиної системи класифікації ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а навпаки — існує безліч підходів, які, здебільшого, визначаються її метою та завданнями.

Враховавши недоліки вже розроблених класифікацій ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а також проаналізувавши особливості вищенаведеної методології розробки класифікацій, вважаємо за потрібне виділити такі чотири етапи класифікаційного процесу зовнішньоекономічних ризиків.

Перший етап — визначення мети дослідження. Мета нашого дослідження — розробка класифікації ризиків у зовнішньому оточенні, яка найповніше відповідає б вимогам розробки організаційно-методологічних рекомендацій щодо управління ними задля підвищення ефективності використання фінансово-інституційних інструментів такого управління.

Другий етап — вибір групи первинних класифікаційних ознак. Відповідно до практично-методичних завдань визначення ризиків у зовнішньоекономічній діяльності,

а також видів зовнішньоекономічної діяльності [7] можна передбачити класифікацію, яка враховувала б необхідність групування ризиків за наступними класифікаційними ознаками: а) час виникнення; б) характер обліку; в) характер наслідків.

Третій етап — формування переліку видів ризиків на основі первинної класифікаційної структури.

Четвертий етап — групування отриманого переліку ризиків за іншими класифікаційними ознаками, які є суттєвими для мети нашого дослідження.

Першою структурною характеристикою класифікації ризиків у зовнішньоекономічній діяльності є час виникнення, аналіз сутності якої дає нам змогу виділити такі види ризиків.

Ретроспективні — це ризики, що виникали в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання в минулому.

Поточні — це ризики, що виникають у поточній зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання.

Перспективні — це ризики, що можуть виникнути в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання в майбутньому.

Проаналізувавши таку структурну характеристику, як характер обліку, можемо стверджувати, що ризики поділяються на зовнішні та внутрішні.

Під зовнішніми розуміються ризики, які безпосередньо не пов'язані з публічною діяльністю господарюючих суб'єктів окремої країни та країни в цілому. В свою чергу, у структурі зовнішніх ризиків, у залежності від унікальності досліджуваного предмета, можна виділити наступні їх підвиди, а саме:

ризики країни — ризики, пов'язані з інтернаціоналізацією економік країн, яка може призвести до нестабільності державної влади, державного устрою й законодавства, неефективної урядової політики, різкої поляризації інтересів різних соціальних груп країни та ін.;

форс-мажорні — ризики, пов'язані з повеннями, землетрусами, штормами та іншими природними катастрофами, війнами, революціями, путчами, страйками тощо, які заважають суб'єктам господарювання здійснювати свою діяльність;

трансфертні — ризики, пов'язані з неможливістю переведення коштів у країну кредитора у зв'язку з валютними обмеженнями в країні позичальника;

податкові — ризики, пов'язані з можливим скороченням надходжень до бюджету внаслідок зміни податкової політики або розміру податкових ставок у окремих країнах.

Під внутрішніми розуміються ризики, що виникають у результаті діяльності національних суб'єктів господарювання певної країни та країни в цілому. Аналізуючи господарську діяльність економічних суб'єктів, можна виділити підвиди внутрішніх ризиків, а саме:

ресурсні — ризики, зумовлені відсутністю запасу міцності щодо ресурсів у разі зміни ситуації, що призводить до виникнення дефіциту робочої сили, браку матеріалів, зривів поставок, недостачі продукції;

організаційні — ризики, зумовлені недоліками в організації роботи, до яких можна віднести помилки у плануванні та проектуванні, недоліки координації робіт, слабе регулювання, неправильну стратегію постачан-

ня, помилки в доборі та розміщенні кадрів, неорганізованість маркетингової діяльності, нестійке фінансове положення;

соціальні — ризики, зумовлені оцінкою ризиків лояльності, тобто ставленням до праці, якості робочої сили тощо.

Найчисленнішу й найважливішу групу, на наш погляд, становлять ризики, що групуються за такою класифікаційною ознакою, як характер наслідків. На підставі аналізу науково-практичної літератури з питань класифікації ризиків у господарській діяльності соціально-економічних суб'єктів, які є учасниками світової торгівлі, аналізу практичної діяльності економічних суб'єктів у сучасних умовах розвитку світової економіки, а також сутності класифікаційної ознаки можна виділити два види ризиків за характером наслідків, які вони можуть спричинити, — чисті та спекулятивні.

Під чистими розуміються ризики, які завжди призводять до втрат у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. До цієї групи можна віднести такі види ризиків:

торговельні ризики, пов'язані з неможливістю просування й реалізації товарів та послуг на міжнародних ринках збуту;

виробничі ризики, пов'язані з можливістю невиконання економічним суб'єктом своїх планів і зобов'язань щодо виробництва продукції, товарів, послуг, інших видів виробничої діяльності в результаті несприятливого впливу зовнішнього середовища, а також неадекватного використання нової техніки й технологій, основних та оборотних фондів, сировини, робочого часу;

майнові ризики, пов'язані із загрозою втрати економічним суб'єктом права власності на певний об'єкт міжнародних економічних відносин;

транспортні ризики, пов'язані із можливістю пошкодження продукції та майна економічного суб'єкта під час здійснення різного роду міжнародних перевезень;

політичні ризики, пов'язані із можливістю погіршення національного політичного клімату й умов ведення міжнародного бізнесу, що проявляється у створенні штучних адміністративних обмежень (закриття кордонів, заборона на вивіз товарів у інші країни, воєнні дії на території країни тощо);

екологічні ризики, пов'язані з екологічними катастрофами, які негативно впливають на господарську діяльність економічних суб'єктів.

Під спекулятивними розуміються ризики, котрі можуть призводити як до втрат, так і до додаткового щодо очікуваного результату прибутку для економічних суб'єктів світового господарства. Аналіз сучасної практичної діяльності суб'єктів господарювання на міжнародних ринках дає нам змогу виділити підвиди цього виду ризику, а саме:

комерційні ризики, що зумовлені недобросовістю або неплатоспроможністю партнера й виникають у процесі створення, реалізації товарів та послуг, вироблених або закуплених економічними суб'єктами на міжнародних ринках. Аналізуючи сутність комерційних ризиків ми дійшли висновку, що до них можна віднести товарні, виробничі, майнові та фінансові ризики, пов'язані з невиконанням економічними суб'єктами господарювання своїх фінансових зобов'язань перед контрагентами в міжнародній економічній системі;

валютні ризики, пов'язані зі зміною валютних курсів, тобто із втратою іноземною валютою купівельної спроможності;

ризики ліквідності, пов'язані із загрозою втрат при реалізації цінного папера через його інвестиційні властивості;

інфляційні та дефляційні ризики, пов'язані з можливістю породження високої інфляції, коли прибутки економічних суб'єктів, отримувані від певного виду діяльності, знецінюються швидше, ніж зростають, і навпаки;

інвестиційні ризики, пов'язані із загрозою фінансових втрат при здійсненні економічними суб'єктами інвестиційної діяльності.

У залежності від специфіки певного виду інвестиційної діяльності у структурі інвестиційних ризиків можна виділити ризики реальних інвестицій, які пов'язані з несвоєчасною підготовкою інвестиційного проекту, невдалим місцем розташування чи несвоєчасним завершенням будівництва інвестиційного об'єкта, втратою проектом інвестиційної привабливості у зв'язку з можливим зниженням його ефективності, а також ризики фінансових інвестицій.

Під ризиками фінансових інвестицій розуміють ризики, пов'язані із непродуманим підбором фінансових інструментів для інвестування, фінансовими труднощами та банкрутством окремих емітентів, непередбачуваними змінами умов інвестування, в залежності від яких у структурі ризиків фінансових інструментів можна виділити ризики, пов'язані із вкладенням капіталу в установчі фонди (ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, діловий ризик), і ризики, пов'язані із вкладенням капіталу у фінансові інструменти (кредитний, процентний, біржовий, фондовий, товарний та селективний).

У цій роботі теоретично узагальнено концептуальні підходи до проблеми управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності з допомогою інституційних інструментів та запропоновано нове рішення науково-практичної задачі розробки організаційно-методологічних засад й рекомендацій для ефективного використання інституційних інструментів національними суб'єктами публічної діяльності. Результати дослідження дають змогу узагальнити наступні висновки методологічного, теоретико-концептуального й науково-практичного спрямування.

1. Ризик — це соціально-економічна категорія, яка характеризує відносини між суб'єктами господарювання з приводу сприйняття ними об'єктивно наявних невизначеності та конфліктності при управлінні, прийнятті рішень, оцінюванні, що ускладнені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Щодо класифікації ризиків у публічній діяльності, то за результатами дослідження, відповідно до практичних та методологічних завдань визначення їх видів, можна передбачити існування класифікації ризиків за наступними ознаками: а) час виникнення; б) характер обліку; в) характер наслідків.

2. Для досягнення поставленої мети процес публічного управління ризиками повинен охоплювати чотири

послідовних етапи та десять конкретних дій, а саме: 1) оцінка ризику, який включає три основні дії; 2) вибір методу управління ризиками, що включає дві дії; 3) вибір інструмента управління ризиками, що включає дві дії; 4) контроль за ризиками, що передбачає здійснення трьох основних дій.

3. Класифікація інструментів управління ризиками в публічній діяльності передбачає виділення двох груп таких інструментів: 1) традиційні, що в свою чергу поділяються на контрактні та класично-розрахункові інструменти; 2) нетрадиційні, що поділяються на фінансово-економічні та інституційні інструменти.

Отже, публічне управління спонукає до емансипації творчої активності особи, синергетики активності громади та суспільства. Розвиток понятійно-категоріального апарату та концептуальних ідей публічного управління є основою для виявлення закономірностей, що є складовою спеціальної теорії публічного управління.

Література:

1. Вербицька Г.Л. Вибір заходів обмеження економічного ризику / Г.Л. Вербицька // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ. — 2004.- Вип. 189. — Т. 2. — С. 607—615.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст]: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоиваненко. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.
3. Внукова Н. Базова методика оцінки економічного ризику підприємств / Н. Внукова // Фінанси України / Н.Внукова. — 2002. — № 10. — С. 15—21.
4. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / За заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П.Семиноженка. — К.: НІСД, 2004. — 261 с.
5. Карпенко С.В. Міжнародна економіка: навч. посіб. для дистанц. навч. / С.В. Карпенко, О.А. Карпенко; за наук. ред. Ю.М. Краснова. — К.: Університет "Україна", 2007. — 251 с.
6. Кеттл Д. Глобальная революция и государственное управление [Електронний ресурс] / Д. Кеттл // Отечественные зап. — 2004. — № 2 (17). — Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=17&oznumber=2>
7. Клименюк М.М. Управление ризиками в економіці / М.М. Клименюк, І.А. Брижань. — К.: Просвіт, 2000. — 220 с.
8. Кухтик Т.В. Стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності малих підприємств шляхом впровадження системи управління ризиками [Електронний ресурс] / Т.В. Кухтик, Н.О. Образцова // Эффективная экономика. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1687&p=1>
9. Мартиненко В.М. Демократизация механизмов державного управління процесами суспільних трансформацій: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / В.М. Мартиненко. — ДонДУУ: Донецьк, 2005. — 36 с.
10. Мишин В.М. Исследование систем управления: учебник для вузов / В.М. Мишин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.
11. Мухин В.И. Исследование систем управления / В.И. Мухин. — М.: Экзамен, 2002. — 384 с.
12. Питерс Гай Б. Глобализация, управление и его институты [Електронний ресурс] / Гай Б. Питерс // Отечественные зап. — 2004. — № 2 (17). — Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808>
13. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: навч. посіб. / Р.В. Войтович, Л.В. Гонюкова, Н.М. Дармограй та ін.; [за заг. ред. А.М. Пойченка, В.А. Ребкала]. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — 414 с.

References:

1. Verbyts'ka, H.L. (2004), "The choice of measures which limit the economic risk", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. prats'*, vol. 189, no. 2, pp. 607—615.
  2. Vitlins'kyj, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), *Ryzkolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [The science of risks in the economy and entrepreneurship], KNEU, Kyiv, Ukraine.
  3. Vnukova, N. (2002), "The basic method of estimating the economic risk enterprises", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 15—21.
  4. Hal'chyns'kiy, A.P. L'ovochkin, S.V. and Semynozhenko, V.P. (2004), *Ekonomika znan': vyklyky hlobalizatsii ta Ukraina* [Knowledge Economy: Challenges of Globalization and Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
  5. Karpenko, S.V. and Karpenko, O.A. (2007), *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics], Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.
  6. Kettl, D. (2004), "The global revolution and governance", *Otechestvennye zap*, vol. 2 (17), available at: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=17&oznumber=2> (Accessed 15 Nov 2016).
  7. Klymeniuk, M.M. and Bryzhan', I.A. (2000), *Upravlinnia ryzykamy v ekonomitsi* [Managing risk in the economy], Prosvit, Kyiv, Ukraine.
  8. Kukhtyk, T.V. And Obratsova, N.O. (2012), "Encouraging innovation and investment activities of small enterprises by implementing risk management", *Efektivna ekonomika*, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1687&p=1> (Accessed 15 Nov 2016).
  9. Martynenko, V.M. (2005), "Democratization mechanisms of governance processes of social transformation", Ph.D. Thesis, Public Administration, DonDUU, Donetsk, Ukraine.
  10. Myshyn, V.M. (2003), *Yssledovanye system upravleniya* [Research of management systems], YuNYTY-DANA, Moscow, Russia.
  11. Mukhyn, V.Y. (2002), *Yssledovanye system upravleniya* [Research of management systems], Ekzamen, Moscow, Russia.
  12. Pyters, Haj B. (2004), "Globalization, management and its institutions", *Otechestvennye zap*, vol. 2 (17), available at: <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808> (Accessed 15 Nov 2016).
  13. Vojtovych, R.V. Honiukova, L.V. and Darmohraj, N.M. (2006), *Politychni instytuty ta protsesy v umovakh transformatsii ukrains'koho suspil'stva* [Political institutions and processes in terms of transformation of Ukrainian society], ORIDU NADU, Odessa, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 17.12.2016 р.*